

MÁD: A XVIII. SZÁZAD VÉGI ZSINAGÓGA HÉBER FELIRATAI

KOMORÓCZY GÉZA

A mádi¹ késő-barokk (copf) zsinagóga² a magyarországi zsinagóga-építészet egyik legértékesebb emléke. Időrendben a 2./3. azok között a zsinagóga-épületek között, amelyek a XVIII. század utolsó negyedében, a zsidók újabb magyarországi megtelepedésének első évszázadában, polgárosításuk kezdetén épültek, és máig fennmaradtak,³ illetve az első, amely 60 évvel barbár feldúlása után visszakarta eredeti alakját. A zsinagóga 1953 óta műemléki védelem alatt áll. A korábbi, csak a külső falakra kiterjedő renoválás (1979) után Dávid Ferenc (művészettörténész kutató), Benkő Ágnes és Wirth Péter (építész tervező), Kisterenyi Ervin (restaurátor), Román András (a kivitelezés vezetője) és munkatársaik 2004 tavaszán befejezték⁴ az épület teljes külső és belső műemléki helyreállítását. Az egykori zsinagóga épületét ezen év május 9-én átadták a községnek, amely – zsidó lakossága nem lévén – kulturális célú hasznosítását tervezi. Az Európai Bizottság a helyreállított zsinagógát 2005-ben „Europa Nostra” diplomával tüntette ki.⁵

A héber nyelvű feliratok egy része az épület falain viszonylag ép állapotban vészelte át az elmúlt 60 évet. Néhány feliratot azonban csak régi fényképek alapján lehetett helyreállítani, maga az eredeti elpusztult. Az építészeti és technikai részleteket Dávid Ferenc és Wirth Péter közlései alapján ismerem. Az olvasatokban és a szövegek azonosításában Shlomo J. Spitzer (Bar-Ilan University, Ramat Gan, Israel) és Komoróczy Szonja Ráhel nyújtottak hathatós segítséget.

A feliratokat, mint ezt a mellékelt fényképek is mutatják, stilizált kvadratikus betűkkel írták. A belső tér falain elhelyezett feliratokat díszes pajzsba foglalták. Ezeknél az alsó sorok, amelyek a donátorokra utalnak, a többenél kisebb betűkkel vannak írva. A

¹ Az egykori Zemplén vármegyében (ma: Borsod-Abaúj-Zemplén megye).

² A mádi zsidó község történetéhez és részben a zsinagóghoz is lásd Arjeh Levi, *Ha-kehilla ha-jehudit sel Mád / Mád zsidó hitközsége* (Jeruzsálem: Vaad le-Hancahat Zékher Kedosei Mád, 734 / 1974) (*Memorbukh*, adatokkal a község történetére vonatkozóan); Jehuda Komlós, „Mád”, in: *Pinkasz ha-kehillot: Hungaria* (Jerusalem: Jad va-Sém, 1975), pp. 340–342. – Gazda Anikó, in: Geró László, szerk., *Magyarországi zsinagógák* (Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1989), pp. 101–106, 19. és 55–63. sz. fénykép, 28. sz. ábra (térkép); uő, *Zsinagógák és zsidó hitközségek Magyarországon: Térképek, rajzok, adatok* (Hungaria Judaica, 1) (Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1991), p. 78, p. 127 (no. 2), p. 131 (no. 35) stb. – Orbán Ferenc, *Magyarország zsidó emlékei, nevezetességei* (Budapest: Panoráma, 1991), pp. 80–81, és 5 színes (külső) fénykép a zsinagógáról, a rabbiházról és a temetőről; uő, *Magyar zsidó zarándokkönyv* (Budapest: Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület, 5765 / 2004), p. 71 sk., p. 103 (fényképek a helyreállítás utáni állapotról); Komoróczy Géza, „Mádi zsinagóga: A műemléki helyreállítás »Europa Nostra« díja”, *Élet és Irodalom*, 49, no. 29 (2005. július 22), p. 10. – Ma érthetetlen, hogy Mádnak nincs önálló címszava Ujvári Péter *Zsidó lexikon*-ában (1929), sem az *Encyclopaedia Judaica* (Jerusalem: Keter, 1972) megfelelő kötetében.

³ Tarcal, épült: 1779; Bonyhád, épült: 1795; Mád, épült: 1795–1798. – Zsinagógaként, a község pusztulása miatt, nem használják egyiket sem.

⁴ A *World Monuments Fund Jewish Heritage Grant* és a magyar Kincstári Vagyoni Igazgatóság támogatásával.

⁵ A kapu mellett elhelyezett, domborművel díszített kerek bronz tábla felirata: EUROPEAN UNION PRIZE FOR CULTURAL HERITAGE / 2004 / EUROPA NOSTRA AWARD.

chronogramákat háromféleképpen látjuk. (a) A bejárati kapu fölött egyszerűen felírták a megfelelő héber betűket, amelyeknek számértéke is van. (b) Egyébként pedig ott, ahol a feliratban az évszámot is fel akarták tüntetni, a megfelelő betűket pirossal festették, és föléje külön kis „v” alakú jelet tettek. (c) A Tóra-szekrény főpárkányán lévő feliratban a számértékkel bíró betűk nagyobbak, mint a többi, és a sor alá nyúlnak. (Ezen a feliraton a betűket fából készítették el.) Minden chronogramában az úgynevezett kis időszámítást használták (a zsidó világteremtési éra évszáma, az évezred nélkül). Ehhez „a világ teremtése utáni” ötödik évezredben hozzá kell adni 1240-et, hogy a polgári (i. sz. / Kr. u.) évet megkapjuk.

A feliratokba rejtett évszámok (*chronogramma*) érdekes módon vetik fel az épület építési idejének problémáját. A történeti közfelfogás az, hogy a zsinagóga 1795-ben épült. Ezt az évszámot fogadták el most a restaurátorok is. A héber betűk, amelyek a megfelelő feliratokban szerepelnek, nem vehetők ki egészen tisztán, lehetnek ן (*hé*) vagy ן (*hét*) egyaránt. A két betű között mindössze annyi a különbség, hogy elsőben a betű bal szára fölött kis üres hely van, a másodikban pedig szorosan a betű felső, vízszintes vonalától indul. Az első betű számértéke 5, a másodiké 8, ennek megfelelően az évszám lehet 1795 vagy 1798. A kapuzat zárókövén fennmaradt számsorban határozottan a ן betűt látom (1795). Az előtérben, a kézmosó medence fölött lévő, szintén eredeti állapotában fennmaradt feliratban azonban, egy bibliai idézetben, az utolsó szó, amelyen a kérdéses betűt mint számjegyet jelölték, csak a ן betűvel lehet pontos és értelmes (1798). Talán nem túlságosan messzire vezető elképzelés, hogy az építkezést esetleg 1795-ben kezdték meg, és a belső díszítéseket a már kész épület falain 1798-ban helyezték el. Érdemes megjegyezni, hogy ezekben az években alapították a mádi zsidó iskolát is: a mádi körzet zsidó elöljáróinak kérésére Kazinczy Ferenc, akkor a kassai tanulmányi kerület nemzeti iskoláinak felügyelője engedélyezte a bodrogkeresztúri iskola áthelyezését Mádra (1788).⁶ Az iskola és a mind méreteivel, mind díszítésével a környék más zsidó imahelyei közül kiemelkedő zsinagóga jelzik, hogy Mád a XVIII/XIX. század fordulóján a térség legjelentősebb zsidó községe volt.

Mád zsidó községének XVIII. századi történetéről, nyilvánvaló jelentősége ellenére, keveset tudunk. Nevét latin, német és héber iratokban egyaránt többféleképpen írják: Mad, Maad (Mád), Mada, Made, Madi stb. Az 1726. évi zsidó-összeírás a községben egy zsidó nevet tünteti fel.⁷ 1736-ban 7 fő (család?) és 5 szolga szerepel az összeírásban,⁸ 1746-ban 13 fő (család?).⁹ Rabbi feltehetően legkésőbb az 1770-es évektől kezdve volt a községben, talán éppen Mose Wahl, és legkésőbb a XVIII. század közepétől kezdve imatermet használtak. A XVIII. század második feléből a bolechóvi Dov Ber (Brezsover / Birkenthal) (1723–1805) emlékirataiban¹⁰ részletekben gazdag leírást kapunk egy zsidó borkereskedő magyarországi tevékenységéről. Dov Ber a Hegyaljáról vitt Lengyelországba borokat, főként máslással kereskedett, ezt a szót az emlékirat héber szövegben is magyarul használja, de a tokaji óbor / aszú (*auszbrukh*)

⁶ Mandl Bernát, „Kazinczy és a zsidók”, in: *Évkönyv, 1898* (Budapest: Izr. Magyar Irodalmi Társulat – Lampel R. / Wodianer F. és fiai, 1898), pp. 60–73.

⁷ Ember Győző, in: *Magyar-zsidó oklevéltár*, VII, p. 102.

⁸ Uo., VII, p. 636.

⁹ Uo., VII, p. 837.

¹⁰ *Zikhront R. Dov mi-Bolehov (5483–5565)*, ed. M. [Mark] Vishnitzer (Berlin: Klal-Verlag, 682 / 1922; reprint, Israel, 729 / [1969]); M. [Mark] Vishnitzer, *The Memoirs of Ber of Bolechow (1723–1805)* (The Jewish People: History, Religion, Literature) (London, etc.: Humphrey Milford – Oxford University Press / New York: Arno Press, 1973²).

mellett vásárolt szamorodnit (*suchyjadod*),¹¹ sőt, gyengébb borokat is. Ügyfelei között mindenütt helybeli zsidó borkereskedők is voltak. Mádon nem egyszer járt. Azt írja, hogy itt „sok *mohél*¹² él, mert népes község”. A község módosabb tagjai bizonyára borkereskedők voltak. Ezekiel Landau (1713–1793) neves prágai rabbi egyik postumusan kiadott responsumából¹³ értesülünk arról, hogy valamikor 1780/1790 körül a község rabbijának – bizonyos Mose / Mózesnek, nyilván Mose Wahlról van szó – az ellenfele panasszal fordult hozzá, mert a mádi rabbi – szerinte – válólelveiben nem jól írta a község nevét; ahol a rabbi válólelevelet ír, ott a községnek már nagyobb lélekszáma van. Egyébként Landau válasza szerint a magyar hivatalos név (Mád) a helyes, a zsidóknak is azt kell használniuk. A zsinagógát népes és vagyonos zsidó község építette, ez kétségtelen. A temető feliratainak folyamatban lévő feldolgozása remélhetőleg több régi sírkövet bemutat majd, és további adatokat is nyerhetünk a község életéről abban a korban, amikor a gyönyörű templom épült.

Különös értéke a legrégebb feliratoknak, hogy néhány donátor nevét is megőrizték. Ezek: „az előljáró (*kacin*), Jichak Beran úr” (no. 10); „Málka asszony, Jichak úr felesége” (no. 7); „a jámbor asszony, Sheindl úrnő, *rav* Jichak úr leánya” (no. 9); és „a módos Abraham Teitelbaum úr, és felesége, az úrnő” (no. 11). A nevek a község vezetőit, előkelőit jelentik, már a zsinagóga építése utáni évtizedekben: Jichak Beran, az előljáró (a község egyenrangú vezetőségi tagjainak egyike); *rav* Jichak és felesége, Málka; R. Jichak leánya, férjezett Sheindl úrnő. A család három tagjának nevével jelzett feliratok, mindhárom díszes pajzsban, a Tóra-szekrényhez legközelebb eső helyeket foglalják el: két oldalán, és a szomszédos fal sarkánál, ez valószínűleg arra utal, hogy a Beran / Bran / Braun (?) család igen jelentős adományt juttatott a zsinagógának. *Rav* Jichak, ha netán rabbi volt, nem pedig egyszerűen *reb*, „úr”,¹⁴ községi rabbi nem lehetett, ezt a felirat jelezte volna.

A község – a mádi zsidók – vallási felfogásának értékeléséhez adhat némi támpontot a Tóra-szekrény mellett elhelyezett feliratok egyike (no. 9), amelynek szövege a *Zohár* egy rövid szakaszát tartalmazza. A zsidó misztika egyik főműve, a kora középkori „Fény” különösen kedvelt volt a kabbalisták, a XVIII. század végén pedig a hászidok körében. A nagy tekintélyű *caddik*, Lévi Jichak ben Méir (1740 k.–1810), akkor pinski,¹⁵ nemsokára pedig berdicsevi¹⁶ rabbi, aki a haszidizmust Közép-Lengyelországban meghonosította, és sokfelé megfordult, Mádon is látogatást tett (1783). Az akkori rabbira, Mose Wahlról (?–1799) mély benyomást tettek hászid / kabbalista misztikus eszméi. Valamivel később a *Rymanower*, Menahem Mendel (?–1815) rímanówi¹⁷ rabbi is híveket szerzett a községben a haszidizmusnak. Majd Hajjim Landau a XIX. században külön hászid imaházat is felállított. Mindez nem feltétlenül azt jelenti, hogy a mádi zsidók – vagy akár csupán Mose Wahl rabbi és fia, Jisraél Wahl – nyíltan a hászidok követői közé szegődött volna, de nyilván rájuk is hatottak azok az

¹¹ Különösen híres volt az 502 / 1742. és az 561 / 1761. évjárat.

¹² Aki a fiúgyermekek körülmetélését végzi.

¹³ *Noda bi-(Je)huda*, II (Prag: Israel Jeiteles, 571 / 1811; reprint, Jerusalem, 734 / 1974): „Even ha-ezer”, no. 115.

¹⁴ Az egyik felirat (no. 9) a neve mellett egyszerre használja a *rav* (רב) és a *mar* (מר) szót, utóbbit rövidítéssel; mindkettő jelentése: „úr”.

¹⁵ Ma: Belarusz.

¹⁶ Volhyniában (ma: Ukrajna).

¹⁷ Délkelet-Lengyelországban.

eszmék, amelyeket a haszidizmus vallott, és amelyeket nem sokkal később¹⁸ R. Mose ben Cvi Teitelbaum (1759–1841) már a közeli Sátoraljaújhelyen is hirdetett. Nem lehetetlen, hogy a mádi Avrahám Teitelbaum¹⁹ az ő rokona volt.

A zsinagóga gazdagon díszített Tóra-szekrényét Avrahám Teitelbaum adományozta (1811). Valószínű, hogy a Beran család feliratai csak ezt követően, az 1810-es években készültek el és kerültek az *aron* két oldalára. Eszerint a zsinagóga fő (keleti) fala ezekben az években kapta meg mai képét. Mellesleg, a zsidó temetőben több Teitelbaum sírköve található a XIX. századból, az egyikben, amely láthatóan sokkal későbbi, mint az újhelyi rabbi kora,²⁰ a héber feliratban a személynevet és a halálozási évszámot valaki gondosan kivéste. Feltehető, hogy a család több nemzedéken át Mádon élt. A Holocaust áldozatait megőrkítő négy emléktábla hosszú névsorában is sorjáznak a Teitelbaum nevek.

Későbbi feliratok is fennmaradtak az épületben. Az egyik (no. 4) egy különös alakú kő mécesestartó – négyzet alapú, fekvő hasáb – hosszanti oldalán áll. A második világháború végén, a Holocaust mádi áldozatainak emlékére állított fehér márványablakon, amelyeket a helyreállításkor egy helyre, a főteremnek a bejárati ajtó melletti falán helyeztek el, a nevek latin betűkkel vannak betűrendbe szedve, de héber feliratban is megőrkítették Mose Leib Ehrenreich (Ehrenreich Mór) rabbinak²¹ és családjának (anyja²² és felesége²³) (no. 5), illetve a község többi mártírjának (no. 6) emlékét.

Alább a feliratokat abban a sorrendben közlöm, amelyben az épület bejárása során a kaputól a Tóra-szekrényig a szemünk elé kerülnek (a belső térben az óramutató járása szerint haladva).

1

Évszám-felirat

A kapuzat zárókövén

(Eredeti állapotában maradt fenn)

תקנה

Chronogramma:

400+100+50+5 = (5) 555 = 1795

2

A kézmosó-medence felirata

Az előtérben, a kapubejárattól jobbra, a medence fölött

(Festett felirat, eredeti állapotában maradt fenn)

שנ וישם את הכיר ויתן שמה מים לרחצה

¹⁸ 1808-ban érkezett Sátoraljaújhelyre.

¹⁹ Neve szerepel az 1811/12. évi összeírásban.

²⁰ A sírkő belső oldalán héber, a külsőn német felirat áll.

²¹ Apját követte a rabbi-székben (1937–1944).

²² Léa, Hajjim Cvi Ehrenreich mádi rabbi (1932–1937) felesége.

²³ Feige, szül. Weinberger, a margittai rabbi, Smuél Zalman Weinberger leánya.

„Meg van mondva:²⁴ És elhelyezte a medencét, és tett oda vizet mosdásra.”²⁵

Rövidítés:

שנאמר = שנ

Chronogramma (a fekete betűkkel írt feliratban piros betűkkel, ezek fölött kis ékek):

תניחצ

$400+50+10+8+90 = (5) 558 = 1798 (!)$

3/a

Persely-felirat

Az előtérben, a belső térbe vezető ajtónál, attól balra, a persely fölött

(Festett felirat, restaurálva)

מתן בסתר יכפה אף

„A rejtve (adott) adomány megtisztít a haragtól.”²⁶

Chronogramma (a fekete betűkkel írt feliratban piros betűkkel, ezek fölött kis ékek):

תן בכפהא

$400+50+2+20+80+5+1 = (5) 558 = 1798$

3/b

Persely-felirat

Az előtérben, a belső térbe vezető ajtónál, attól balra, a persely fölött

(Festett felirat)²⁷

[מ]תן ב[נסתר]י כפהא [ף]

„A rejtve (adott) adomány megtisztít a haragtól.”²⁸

Chronogramma (a fekete betűkkel írt feliratban piros betűkkel, ezek fölött kis ékek)²⁹

תן בכפהא

$400+50+2+20+80+5+1 = (5) 558 = 1798 (!)$

²⁴ Ti. a Bibliában.

²⁵ Ex. 40,30 (a vers középső szavai nélkül).

²⁶ Prov. 21,14.

²⁷ Ez a szöveg az előző alatt lévő festési rétegben került elő. Csak dokumentálva van, helyreállítva nincsen.

²⁸ Prov. 21,14.

²⁹ Jobbról a harmadik szóban nem látszik az első betű, egy “jod” (י = 10), és bizonyára ez fölött is volt kis ék.

4

Kő mécsesstartó felirata

A belső tér hátsó (nyugati) falánál, a bejárati ajtótól jobbra, a mécsesstartó 10 lyukú oldalán

(Eredeti állapotában maradt fenn)

יושע צבי ז"ל אשר נפטר ביום ויו אייר תר"ן לפ"ק

„Jósa (Jósua) Cvi, emléke legyen áldott, aki elhunyt *ijjár* 6. napján, 650, a k(is) i(dőszámítás) szerint”

Rövidítések:

וי"ן = ויין

ז"ל = זכרונו לברכה, „emléke legyen áldott”

לפ"ק = לפרת קטן, „a kis időszámítás szerint”

$650 / (5) 650 = 1890$

650. *ijjár* 6 = 1890. április 26

5

Emléktábla (I)

A belső tér hátsó (nyugati) falánál, a bejárati ajtótól jobbra³⁰

(Töredékes, de eredeti állapotában maradt fenn)

ענרייך זל אבדקק [...]

איצו [...]

הרבנית מרת פייגא [...]

א עלקא חיים צבי גיטל [...]

ננת לאה אשת מוהרר חיים צבי זל [...]

[R. Mose Leib] Ehrenreich, a szent község bíróságának feje, emléke legyen áldott,

[...]

[...] a rabbiné, Feige asszony,³¹

[...] Elka Hajjim Cvi Gitl

[...] Léa, tanítónk, R. Hajjim Cvi úr³² – emléke legyen áldott – felesége.

Rövidítések:

ז"ל = זכרונו לברכה, „emléke legyen áldott”

³⁰ A négy emléktábla közül az ajtó felől a második. Jobb felső része letörött, csak magát a követ egészítették ki, a feliratot nem. Az első és a negyedik emléktáblán a “DRÁGA MÁRTIRJAINK / ÖRÖK EMLÉKÉRE” szöveg után csak latin betűs felirat van (a mártirok nevei).

³¹ A rebecin Smuél Zalman Weinberger margittai rabbi leánya volt.

³² R. Hajjim Cvi Ehrenreich (?–1937), 1932-től haláláig a község rabbija.

6

אב בית דין של קהל קדוש = אב"ד ק"ק = אבדקק
קהל קדוש, „szent község”
אב בית דין, „a (rabbinikus) bíróság (*bét din*) feje”
מוהרר = מוריננו הרב רבי, „tanítónk, ... rabbi úr”

6

Emléktábla (II)

A belső tér hátsó (nyugati) falánál, a bejárat ajtótól jobbra³³
(Eredeti állapotában maradt fenn)

לזכרון עולם
לנשמות טהורות וקדושות
שנהרגו ונשרפו על קדושת
השם באושביץ ובשאר מקומות
בשנת התשד וזה היד
תנצבה

„Örök emlékére / a tiszta és szent lelküknek / azoknak, akiket megöltek és megégettek a
Név / szentsége miatt Auschwitzban és más helyeken / az (5) 704. és (5) 705. évben. /
Lelkük legyen bekötve az élők kötelékébe.”

Rövidítés:

תהי נפשם צרורה בצרור החיים = תנצב"ה = תנצבה³⁴

7

Ima *jom kippur* előestéjén (*maariv*)

A belső tér bal oldali (északi) falán, elől, díszesen kiképzett pajzsban
(Gipsz dombormű, eredeti állapotában maradt fenn)

אל מלך יושב
על כסא
רחמים מתנהג
בחסידות מוחל עונות
עמו מעביר ראשון ראשון מרבה
מחילה לחטאים וסליחה
לפושעים עושה צדקות עם
כל בשר ורוח לא כרעתם

³³ Az ajtó felől a harmadik.

³⁴ Vö. I. Sám. 25,29.

תגמול אל הורית לנו לומר
שלש עשרה וזכיר לנו היום
ברית שלש עשרה כהודעת
לענו מקדם כמו שכתוב
וירד יי ויתיב
עמו שם ויקרא
בשם יי זיא
מ' מלכה אשת
ר' יצחק

„Isten, az irgalom / trónusán ülő
király, (aki) kegyelemmel
viseltetik irántunk, megbocsátja népének
bűneit, eltörli őket egymás után, sokat
elenged a vétkeseknek, nagyon sokat
a hűtleneknek, jóindulattal van
minden test és lélek iránt, nem rosszaságukhoz mérten
fizet meg nekik. Isten, te magad tanítottál meg minket arra, hogy hivatkozzunk
tizenhárom tulajdonságodra. És ma emlékezzél meg
a tizenhárom (tulajdonságod jegyében kötött) szövetségről, melyet tudattál
hajdan az alázatos (Mózessel), amint meg van írva:
“És lejött az Örökkévaló (J), és megállt
ott mellette, és ő
szólította az Örökkévaló nevét.”³⁵ Ez
Málka asszony, a felesége
Jichak úrnak.

Rövidítések:

'מ = מרת, “asszony” / “úrnő”

'ר = רב, “úr”

8

„Sivviti”-tábla

A Tóra-szekrény (*aron ha-kodes*) emelvénye előtt, attól jobbra, az előimádkozó
(*hazzán*) pulpitusának (*sulhán*) külső falán
(Eredeti állapotában maradt fenn)

שויתי

יהוה

³⁵ Ex. 34,5.

8

לנגדי תמיד

„Mindig az Örökkévalót (JHVH) állítottam magam elé.”³⁶

9

Idézet a *Zohár*-ból

A belső tér fő (keleti) falán, a Tóra-szekrénytől balra, díszesen kiképzett pajzsban (Gipsz dombormű, eredeti állapotában maradt fenn)

מאן דאשתעי
בבי כנישתא ווי לי
דאחזי פירודא ווי לי דגרע
מהמנותא ווי לי חולקא
באלהא דישראל דאחזי
דלית לי אלהא ולא
אשכח תמן ואנהיג
קלנא בתקיפא עלמא
דלית לי ז"נ אשה
הצנועה מ' שינדל
בהרב"מ יצחק

„Aki imádkozik / a gyülekezet házában, jaj neki, / ha elszakadást mutat, jaj neki, ha eltér / a tömegtől, jaj neki, (nincs) örökrésze / Jiszráél Istenében, aki azt mutatja, / hogy nincs neki Istene, és nem / ismeri őt, és viseltetik / könnyelműen az örök (világ) létrejöttével (kapcsolatban), / amely nincsen a számára.”³⁷ Ezt ajándékozta a jámbor / asszony, Sheindl úrnő, / rav Jichak úr leánya.

Rövidítések:

זנ = ז"נ = זאת נדבכת

ב = ב' = בת „leány(a)”

'מ = מרת „asszony” / „úrnő”

'מ = מר „úr”

10

Ima újhold kihirdetések

A belső tér fő (keleti) falán, a Tóra-szekrénytől jobbra, díszesen kiképzett pajzsban (Gipsz dombormű, eredeti állapotában maradt fenn)

יהי רצון מלפניך
יי אלהינו ואלהי אבותינו

³⁶ Ps. 16,8.

³⁷ *Zohár*, Semot / Ex., p. 131b alapján. (Arámi nyelvű.)

שתחדש עלינו את החדש הזה
 לטובה ולברכה ותתן לנו חיים ארוכים
 חיים של שלום חיים של טובה חיים של
 ברכה חיים של פרנסה חיים של חלוץ
 עצמות חיים שיש בהם יראת שמים ויראת
 חטא חיים שאין בהם בושה וכלימה
 חיים של עשר וכבוד חיים שתהא
 בנו אהבת תורה ויראת שמים
 חיים שימלא יי משאלות לבנו
 לטובה בזכות תפ[ל]ת רבים
 אמן סלה ז"נ הקצין מ'
 יצחק ברנ

„Legyen akaratod szerint,
 Örökkévaló (Ji), Istenünk és atyánk Istene,
 hogy újítsd meg fölöttünk ezt a hónapot
 jóra és áldásra! És adj nekünk hosszú életet,
 békés életet, jóságos életet, áldásos
 életet, jómódú életet, testileg egészséges
 életet, oly életet, melyben legyen istenfélelem és irtózat
 a büntől, oly életet, melyben ne legyen szégyen és gyalázat,
 gazdagságban és tiszteletben való életet, oly életet,
 hogy legyen bennünk a Tóra szeretete és az Ég félelme,
 oly életet, hogy teljesítse Isten szívünk kívánságait
 javunkra, sokak imádsága kedvéért.
 Amén, szelah.” Ezt adományozta az előljáró (*kacin*),
 Jichak Beran úr.

11

Donátor-felirat

A Tóra-szekrény főpárkányán

(Deszka alapon elhelyezett domborművű betűk, restaurálva)

זנ הנגיד מוה אברהם | לפרט | תרומת קרן עבדך | אברהם | ואשתו הנגידה מפני
 ידם

בוים

טיטעל

A | jel a párkány domborulatait és a szöveg egységeinek tagolását jelzi.

Rövidítések:

זא = ז"נ = זאת נדבת

מוריננו הרב = מו"ה

10

A szöveg, értelem szerinti szórendben:

ז"נ הנגיד מו"ה אברהם טייטלבוים ואשתו הנגידה מפני ידם
לפרט תרומת קרן לבדך אברהם

„Ez az adománya tanítónknak, a módos Abraham Teitelbaum úrnak és feleségének, az úrnőnek, saját kezükből.

A Szolgád 'szarvának felemelése'³⁸ (= alapítványának felajánlása) (évében), a (kis) időszámítás szerint”

Chronogramma:

תקעא

400+100+70+1 = (5) 571 = 1811

12

Törvénytábla

A Tóra-szekrény fölött: Tízparancsolat

(Deszka alapon elhelyezett domborművű betűk, restaurálva)

לא תרצ'	אנכי יי
לא תנאף	לא יהיה
לא תגנב	לא תשא
לא תענה	זכור את יום
לא תחמד	כבד א"א

„Én, az Örökkévaló (J)...

Ne legyen(ek)...

Ne ejtsd ki...

Emlékezzél meg (a szombat) napjáról...

Tiszteld a(tyádat és) a(nyádat)...

Ne öl(j)!

Ne törj házasságot!

Ne lopj!

Ne vallj...

Ne kívánd meg...³⁹

13

Tóra-korona

A Tóra-szekrény attikája

(Fa alapon gipsz dombormű, restaurálva)

כתר תורה

³⁸ Ps. 75,11 stb. nyomán.

³⁹ Ex. 20,2 skk. (csak a kezdőszavak).

„Tóra-korona”

14

Isten-név

A Tóra-szekrény attikája: Oroszlánok közrefogta pajzsban

(Fa alapon gipsz dombormű, restaurálva)

יהוה

אדני

„Örökkévaló (JHVH),
Uram”

15

Jámbor intelem

Ismeretlen helyről származó felirat

(Ovális alakú kő-pajzs, bevéssett felirattal, a kiállítótér vitrinjében elhelyezve)

והיה לבבכם

שלום עם אל

לפ"ק

„Legyen a ti szívetek
tökéletes az Istennel.”⁴⁰

A k(is) i(dőszámítás) szerint.⁴¹

⁴⁰ I. Kir. 8,61. A Bibliában az *Isten* szó helyett a tetragrammaton (JHVH) áll.

⁴¹ Ligatúrával írva. – Az évszámot jelölő pontokat nem sikerült megkülönböztetnem a kő apró sérüléseitől. Stílusa alapján a tábla a XVIII. század végéről származhat.